

PLAN ZAGREBA, o. 1570. Muzej grada Zagreba

(Trnje, Horvati, Ljubljana) znatnije su se razvila u XVII. st. nakon što je Bitkom kod Siska 1593. zaustavljeno nadiranje Turaka. Na kaptolskom se brežuljku gradila katedrala u etapama sve do kraja XV. st. Zagrebački je biskup Filip na jednome od obronaka Medvednice (593 m) sagradio utvrđeni grad Medvedgrad (1248–52) s dvorskom kapelom. Zagrebački kanonici (Kaptol) osnovali su 1344. uz cestu koja je vodila od Kaptola prema sjeveru naselje Novu Ves, a 1347. i novovešku župu sa župnom crkvom Sv. Ivana.

Zagreb je 1403, prema suvremenom opisu, bio »grad brojnog stanovništva i ugledan«. Dostojno ga je trebalo zaštititi od turske opasnosti. Stoga je ubrzo nakon pada Bosne (1463) biskup Osvald Thuz dao izvesti jarke i zidine oko katedrale i svojega sjedišta, koje je uključivalo i početak Vlaške ulice; na ist. su strani zaštita bili ribnjaci, tj. močvare (danas perivoj Ribnjak); od toga prvoga obrambenog sustava oko katedrale nije se do danas ništa održalo. Istodobno su kanonici dizali oko kaptolskoga brežuljka zidove i kule, od kojih još stoje ona na sjeverozap. uglu, tzv. Prišlinova, te na sjeveroist. gotovo neprimjetljiva kula koja je ugrađena u kuću (Kaptol 18). Utvrđivanje Kaptola bilo je popraćeno znatnom socijalnom i urbanističkom promjenom: uz zap. je zid zacrtana ulica Opatovina te je pozvan narod da je nastani kako bi se povećao broj stanovnika, mogućih branitelja Kaptola. Biskupov obrambeni pojas oko katedrale nije bio dovoljno siguran, pa je 1512–20. zamijenjen impozantnom tvrđavom ranorenesansnoga tipa koja najvećim dijelom stoji i danas.

O srednjovj. kulturi i umjetnosti svjedoče dragocjeni umj. izrađeni predmeti u riznici katedrale i iluminirani kodeksi u Metropolitanskoj knjižnici. Biskup je imao svoj skriptorij (skupina pisara, 1289), a Kaptol školu (scholasticus Zagrabiensis, 1370). Od 1574. djelovalo je sjemenište za odgoj svećenika. U Gradecu su se kultura, znanost i umjetnost razvili osobito u XVII. st., nakon što su isusovci 1607. otvorili gimnaziju. Teologija, filozofija i pravo tvorile su od 1669. sveučilište, pa su se u Gradecu (Gornjem gradu) školovale generacije hrv. intelektualaca. Na Gradecu su se nastanili kapucini (1618) i klarise (1645), koje su uz Popov toranj sagradile samostan i držale školu za djevojke.

Nakon velikih požara u XVII. st. i u prvoj pol. XVIII. st. na Kaptolu su kanonici postupno drvene kurije zamjenjivali zidanima, što se otegnulo i u XIX. st. Biskup M. Vrhovac zacrtava (o. 1790) preuređenje biskupske šume u park (Maksimir), što je izvedeno poslije (J. Haulik, 1837–64). Za zajedničku bolnicu građenu 1796–1804. odabrano je mjesto na Harmici, sajmištu uz izvor Manduševac, oko koje se grade jednokatnice. Oblikuje se trg (od 1848. Jelačićev trg). Gradi se i u Ilici koja pomalo postaje uz Dugu (Radićevu) ulicu glavna trgovačka ulica. Grad se pomalo širi do Masarykove i Tesline ulice. Redom kao nepotrebna padaju gradska vrata Gradeca: 1812. Dverce, kada se uređuje i Južna promenade (Strossmayerovo šetalište), 1836. Mesnička vrata, 1839. Sjeverna, Nova ili Opatička vrata, a uređuje se Sjeverna promenade (Vrazovo šetalište). Održala su se samo Kamenita vrata zahvaljujući kapelici sa slikom Majke Božje koja je čudom spašena u požaru 1731.

God. 1850. tri se stare jurisdikcije (biskupska, kaptolska i gradečka) s Novom Vesi udružuju u »slobodan kraljevski grad Zagreb« s jedinstvenom upravom. S modernizacijom uprave počinje i skrb oko planskoga razvitka grada. God. 1857. objavljen je prvi »Red građenja« s građevinskim propisima, a 1865. prva regulatorna osnova postavlja osnovne odrednice prostornoga razvoja Donjega grada. Ulice i trgovi u Donjem gradu zacrtavaju se u pravilnu rasteru. Padaju sva kaptolska vrata jer smetaju prometu: 1862. Južna vrata (u Bakačevoj ulici), 1876. Sjeverna vrata (ispred kaptolske škole), oko 1879. kaptolsko Dverce u Skalinskoj ulici. Zagreb je od 1862. povezan željezničkom prugom sa srednjom Europom. Tada je sagrađen Zapadni kolodvor, a 1890/91. Glavni kolodvor. Građevna djelatnost snažno oživljuje u desetljeću poslije potresa 1880.

U sljedećim fazama izgradnje i razvitka grada posebnu će važnost imati urbanistički planovi, regulatorne osnove, razni natječaji i dr. Pri tome je osobito važan Lenucijev regulacijski plan iz 1887. koji je nizom velikih reprezentativnih trgova-perivoja oblikovao novi dio grada, tzv. Lenucijevu potkovu; plan će u širem značenju ostati sastojak svih kasnijih gradskih regulacija. Regulatorna osnova iz 1923 (voditelj V. Heinzel) osobito je važna za planiranje ist. dijela grada s današnjim Trgom hrvatskih velikana, a tada se izgradilo i nekoliko novih gradskih četvrti. Veliki međunarodni